

Martyrologia wsi polskich (nowy)

<https://martyrologiawspolskich.pl/mws/edukacja/baza-wi/53980,Wies-na-kresach-polnocnows-chodnich-pod-dwiema-okupacjami.html>

2019-10-16, 09:20

ROZMIAR TREŚCI ACZCIONKA NORMALNA ACZCIONKA ŚREDNIA ACZCIONKA

DUŻA

Drukuj Generuj PDF

 Północno-wschodnie województwa państwa polskiego (wileńskie i nowogrodzkie) były pod względem narodowościowym mieszane, jednak na znacznej części omawianych obszarów przeważał żywioł polski. W województwie wileńskim, wedle deklarowanego języka ojczystego, Polacy stanowili 58,6% ogółu mieszkańców, w nowogrodzkim - 52,4 (należy odnotować, iż zwłaszcza w nowogrodzkim występowała spora grupa prawosławnych deklarujących jako język ojczysty - polski). Na terenach tych zamieszkiwała także ludność białoruska i żydowska (ta ostatnia głównie w miastach). Omawiane tereny miały zdecydowanie wiejski charakter - jedynym naprawdę dużym ośrodkiem miejskim było Wilno, w nowogrodzkim ludność wiejska stanowiła 89% ogółu mieszkańców (największe miasta - Lida i Baranowicze liczyły niewiele powyżej 30 tys. mieszkańców). Ludność wiejska, stanowiąca większość populacji tego terenu, stanowiła też w znacznym stopniu obiekt represji kolejnych okupantów.

W wyniku agresji III Rzeszy Niemieckiej Adolfa Hitlera (1 września 1939 r.) i Związku Socjalistycznych Republik Sowieckich Józefa Stalina (17 września 1939 r.) oraz tajnych układów zawartych pomiędzy agresorami, ziemie północno - wschodnie Rzeczypospolitej Polskiej znalazły się pod okupacją sowiecką. Całe województwo nowogrodzkie włączono do Białoruskiej SRS. Część województwa wileńskiego wraz z Wilnem, przekazana przez ZSRS Litwie, okresowo znalazła się pod okupacją litewską - jednak w konsekwencji zajęcia Litwy przez Armię Czerwoną - w ostatecznym efekcie także została okupowana przez Rosję Sowiecką. Województwo wileńskie podzielone zostało wówczas pomiędzy Litewską SRS i Białoruską SRS.

Wybuch wojny 22 czerwca 1941 r. pomiędzy dotychczasowymi sojusznikami, III Rzeszą Niemiecką i Związkiem Sowieckim, spowodował, iż województwa wileńskie i nowogrodzkie znalazły się pod okupacją niemiecką. Zostały włączone przez Niemców do Komisarjatu Rzeszy Ostland (Reichskommissariat Ostland) - województwo wileńskie do Generalnego

Komisariatu Litwy (Generalkommissariat Litauen), a nowogródzkie do Generalnego Komisariatu Białorusi (Generalkommissariat Weissruthenien).

Represje sowieckie spadły na mieszkańców wsi województw północno-wschodnich od początku okupacji, trwającej do wybuchu wojny niemiecko-sowieckiej w czerwcu 1941 r. Prócz przedstawicieli warstw mogących odgrywać rolę organizatorską i przywódczą w życiu społeczeństwa polskiego - w najszerszym stopniu objęły one mieszkańców wsi. Pierwszymi kategoriami represjonowanych byli tu ziemianie, inteligencja, osadnicy, zwłaszcza wojskowi oraz zamożniejsi gospodarze określani jako „kułacy”. Ludzie zaangażowani w jakikolwiek sposób w życie przedwojennego państwa polskiego byli aresztowani i oskarżani o działalność „antysowiecką”. Na mocy decyzji Biura Politycznego KC WKP(b) z 5 marca 1940 r. w więzieniach na terenie Białoruskiej SRS rozstrzelano około czterech tysięcy obywateli RP. Znaczna część więźniów przetrzymywanych w więzieniach BSRS została wymordowana przez NKWD podczas ewakuacji więźniów po wybuchu wojny sowiecko-niemieckiej (najwięcej - około 800 - zabito na trasie ewakuacji więzienia w Berezweću w woj. wileńskim, ewakuacja więzienia w Mińsku Białoruskim kosztowała życie ponad pół tysiąca osób, znaczna była też liczba ofiar w Oszmianie).

Mieszkańcy polskiej wsi, podobnie jak inni obywatele RP, poddani zostali w latach 1939-1941 realizowanej stopniowo, masowej „deportacji” w głąb Związku Sowieckiego. Według nie w pełni wiarygodnej dokumentacji Wojsk Konwojowych NKWD z województw północno - wschodnich wywieziono wówczas co najmniej 250 tysięcy osób - brano całe rodziny (liczba ta uwzględnia także woj. białostockie; polskie źródła szacują, iż dane sowieckie są zaniżone). Nieludzkie warunki długotrwałego transportu i zsyłki powodowały, iż śmiertelność wśród deportowanych była bardzo wysoka (ginęły zwłaszcza małe dzieci i ludzie starzy).

Opisane powyżej praktyki władz okupacyjnych, mające doprowadzić do osłabienia, wręcz wyniszczenia elementu polskiego i związanego z państwem polskim na anektowanych terenach, należy postrzegać w kategoriach określanych obecnie jako czystki etniczne i ludobójstwo.

Kolejną formą represji, która dotknęła polską wieś, był bezprawny z punktu widzenia prawa międzynarodowego pobór do wojska sowieckiego, który objął na tych terenach kilkadziesiąt tysięcy osób (większość z nich uległa fizycznemu zniszczeniu w początkowym okresie wojny z Niemcami). Mieszkańcy wsi w województwach północno-wschodnich byli przez okupacyjne władze sowieckie ograbiani z mienia przejmowanego przez państwo (np. w przypadku deportowanych lub aresztowanych) lub obciążani nadmiernie wysokimi świadczeniami, co w

perspektywie miało służyć doprowadzeniu ich do kompletnego zubożenia i zapędzeniu do kołchozów.

Kolejnym charakterystycznym zjawiskiem, na które należy zwrócić uwagę, jest udział ludności wiejskiej obu omawianych województw kresowych w polskim podziemiu niepodległościowym (ZWZ-AK), którego zręby powstały już w okresie pierwszej okupacji sowieckiej 1939-1941, zaś w latach okupacji niemieckiej uległo rozbudowie, przybierając na niektórych terenach wręcz masowy charakter. Na Wileńszczyźnie i Nowogródzczyźnie w połowie 1944 r. w oddziałach partyzanckich AK służyło blisko 18 tysięcy żołnierzy, w ogromnej większości pochodzących ze wsi i małych miasteczek.

Okupacja niemiecka w latach 1941-1944 niosła dla polskiej wsi województw północno-wschodnich nowe zagrożenia. Tak jak na wszystkich terenach ziem polskich zajętych przez III Rzeszę Niemiecką ludność wiejska poddana została eksploatacji gospodarczej i przymusowi pracy (z wywózkami na przymusowe roboty w Rzeszy włącznie), oraz polityce eksterminacyjnej. Zagrożenie dla ludności polskiej stwarzała także działalność litewskich władz kolaboranckich w Generalnym Komisariacie Litwy i proniemieckich aktywistów białoruskich w Generalnym Komisariacie Białorusi. Wiążąc swe polityczne nadzieje z Niemcami hitlerowskimi kolaboranci litewscy i białoruscy tworzyli lokalną administrację, formacje policyjne i wojskowe, zyskali nawet możliwość służenia w SS. Status ludności litewskiej i białoruskiej różnił się zasadniczo od statusu ludności polskiej w zakresie możliwości organizowania swego życia społecznego, szkolnictwa, prasy itp. (w urzędach administracyjnych na tym obszarze, zamieszkałym przecież przez większość polską, zabronione było nawet używanie języka polskiego). W gorszej sytuacji formalno - prawnej od Polaków znajdowali się na tych terenach jedynie skazani na całkowitą zagładę Żydzi.

Trudno jest w pełni oszacować straty społeczności wsi polskiej w wyniku eksploatacji gospodarczej i wywózek na roboty do Rzeszy, były one jednak ogromne. Tylko do sierpnia 1942 r. z Wilna i terenów podwileńskich wywieziono na roboty około 30 tys. mieszkańców, w tym samym czasie z pow. brasławskiego - 3 tysiące. Podczas masowych pacyfikacji mających miejsce latem 1943 r. na Nowogródzczyźnie - wywieziono do Niemiec kilkadziesiąt tysięcy ludzi. W Generalnym Komisariacie Litwy, zwłaszcza na terenach na północ od Wilna, litewskie kolaboranckie władze administracyjne podjęły planową akcję wysiedlania polskich gospodarstw (w miejsce wyrzuconych z ojcowizny Polaków sprowadzano Litwinów z terenu przedwojennego państwa litewskiego).

Pierwsza fala masowych egzekucji przetoczyła się przez wioski kresów północno-wschodnich zaraz po zajęciu tego terenu przez armię niemiecką w lipcu 1941 r. Niemieckie grupy operacyjne oczyszczające teren mordowały wówczas ludność żydowską,

lecz podczas tych działań ucierpiała także ludność polska i białoruska. Jeszcze w trakcie niemieckiej rozprawy z ludnością żydowską, w lecie 1942 r. Nowogródczyna objęta została tzw. „Polenaktion” inspirowaną przez białoruskich - proniemieckich kolaborantów. W dniach od 26 do 30 czerwca 1942 r. aresztowano wówczas we wszystkich powiatach regionu i rozstrzelano ponad tysiąc przedstawicieli polskiej inteligencji, w znacznym stopniu pochodzącej z małych ośrodków gminnych i powiatowych. Dla wykrwawionej wcześniejszymi rzeziąmi kresowej wsi był to cios straszliwy.

Największym miejscem eksterminacji ludności polskiej był w woj. nowogródzkim obóz koncentracyjny w Kołdyczewie, pow. Baranowicze (ponad 20 tys. ofiar - w tym z jednego tylko rejonu Horodyszczce ponad 1956 osób, niemal wyłącznie mieszkańców wsi). W woj. wileńskim miejscem takim były Ponary, gdzie oprócz blisko 100 tys. Żydów zginęło co najmniej kilkanaście tysięcy Polaków oskarżonych o wspieranie konspiracyjnego ruchu niepodległościowego lub łamanie niemieckich i litewskich zarządzeń.

Jedną z największych zbrodni na ludności polskiej Wileńszczyzny dokonana przez formacje litewskie w służbie niemieckiej miała miejsce w maju 1942 r. W odwecie za napad sowieckich dywersantów zamordowano ponad 1200 Polaków ze Starych i Nowych Święcian, Łyntup, Sobolków, Szudowcy, Kaznadziszek, Hoduciszek i innych miejscowości (był to wyłącznie pretekst do „oczyszczenia terenu” przez Litwinów, miejscowi Polacy nie wspierali bolszewików). Kolejnymi przykładami może być pacyfikacja Pawłowa (pow. Oszmiana) dokonana 4 maja 1944 r. przez pododdziały korpusu gen. Plechawiczusa czy zamordowanie przez policję litewską 39 Polaków w majątku Gliniszki (w odwet za śmierć 4 policjantów litewskich w zasadzce dokonanej przez oddział AK).

Największe straty ponosiła ludność cywilna podczas przeprowadzanych przez niemieckie siły wojskowo-policyjne wielkich operacji przeciwpartyzanckich, kierowanych przez dowództwo SS i policji. Podczas operacji o kryptonimie „Hamburg” prowadzonej w grudniu 1942 r. na terenie Gebietskommissariatu Słonim, poniosły śmierć 6 172 osoby (w tym zaledwie 1/4 została sklasyfikowana jako dywersanci bolszewicy, zaś reszta to ludność cywilna tamtejszych wiosek). Podczas operacji „Altona” prowadzonej w tym samym czasie w rejonie Byeń - Kosów (Polesie) Niemcy zabili 1.032 osób (w tym zaledwie kilkudziesięciu bolszewickich dywersantów). Podczas kolejnej operacji na terenie Gebietskommissariatu Słonim spalono 16 wsi leżących w dorzeczu Szczary na obrzeżu Puszczy Lipiczańskiej.

Protokół

przesłuchania

Protokół

przesłuchania

świadka Mariannyświadka Marianny
Kowalewskiej z 4 XI 1968 r. [zeKowalewskiej z 4 XI 1968 r. [ze
zbiorów IPN]. zbiorów IPN].

Największa niemiecka operacja przeciwpartyzancka o kryptonimie „Herman”, z udziałem 2 dywizji wojska i wielkich sił policyjnych, przetoczyła się przez powiaty Stołpce i Wołożyn w okresie od 14 lipca do 8 sierpnia 1943 r. Zagładzie uległo wówczas ponad 60 wiosek położonych na obrzeżu Puszczy Nalibockiej (tylko w gminach Iwieniec pow. Wołożyn i Naliboki pow. Stołpce spalili Niemcy 38 wsi). Były to wsie Dudki, Mejszty, Czyżowicze, Wołoszewicze, Borkowszczyzna, Mikucie, Siwica, Dubki, Oszty, Dajnowa, Zaborze, Pietryłowicze, Ułynki, Adamki, Pohoretka, Sierkule, Siedziewicze, Kudźnia, Siwiec, Piotrowszczyzna, Jankowicze, Naliboki, Rudnia Nalibocka, Rudnia Pilańska, Rudnia Prudy, Sutoki, Kuciszczce, Zamianka, Krzczoty, Trzebina, Ogrodniki, Niwno, Bilica, Nestorowicze, Dereźno, Skrotowszczyzna, Bronczewo, Suprośna Słoboda i Zubierowo - łącznie blisko dwa tysiące gospodarstw zniknęło z powierzchni ziemi tylko w dwóch gminach. Brak jest pełnych danych z gmin Derewno i Rubieżewicze. Wiadomo, że na terenie gminy Derewno spacyfikowano m.in. wsie Szarżyszczce, Ogrodniki (spalono tu około 250 osób), Kleciszczce, Preczyszczce. Według danych niemieckich ekspedycje karne zamordowały na miejscu blisko 4 tysiące cywilnych mieszkańców wiosek, a 24 tysiące wywieziono na roboty przymusowe w Rzeszy lub do obozów koncentracyjnych, przy czym zrabowano ich dobytek. Działania pacyfikacyjne objęły też latem 1943 r. lewy brzeg Niemna, gdzie w rejonie miejscowości Szczorse i Turzec, jak donosił wywiad AK, Niemcy spalili dużo wsi oskarżonych o kontakty z partyzantką sowiecką.

Już po zakończeniu operacji „Herman”, we wrześniu 1943 r., Niemcy wysiedlili położone w Wołożyńskim wsie Zabrzeż, Jagodzień, Pacewicze i Biały Brzeg (wsie zniszczono, ludność wywieziono do Rzeszy). W tym samym okresie napłynęły informacje o wysiedlaniu ludności polskiej w rejonie Iwacewicz.

 Informacja o pacyfikacji Informacja o pacyfikacji
Narewki Bazyla Narewki Bazyla
Rubczewskiego, 21 II 1991 r. Rubczewskiego, 21 II 1991 r.
[ze zbiorów IPN]. [ze zbiorów IPN].

Operacja podobna do oznaczonej kryptonimem „Herman”, tyle że na nieco mniejszą skalę, miała miejsce w sierpniu 1943 r. w rejonie Puszczy Lipiczańskiej. Działania pacyfikacyjne miały miejsce także latem 1943 r. na prawym brzegu Niemna na pograniczu powiatu szczuczynskiego i wołkowyskiego. Ogólna liczba ofiar jest tu nieznana, była ona jednak znaczna (tylko we wsi Kniażewodce, zginęło wówczas około 600 osób - mieszkańców oskarżono o ułatwianie przepraw przez Niemen partyzantce sowieckiej).

Przykładów represji wobec kresowych wsi można podawać wiele. Wiosną 1942 r., w odwet za wysadzenie przez dywersantów pociągu, Niemcy spacyfikowali Łogwiny (pow. Szczuczyn), paląc część wsi i rozstrzelując ludność. Wkrótce potem, pod tym samym zarzutem identyczny los spotkał wioskę Zaborie k. Różanki (zastrzelono 37 mieszkańców). 23 lutego 1943 r. w wyniku prowokacyjnej akcji partyzantów sowieckich pod polską wsią Jatołowicze k. Juraciszek, niemiecka ekspedycja karna zniszczyła tę wieś wraz z ludnością (spalono żywcem 90 mieszkańców). W czerwcu 1943 r., po akcji AK na garnizon w Iwieńcu, Niemcy rozstrzelali tam około 150 Polaków. W kwietniu 1943 r., na terenie Gebietskommissariatu Nowogródek, Niemcy rozstrzelali 55 mieszkańców wiosek podejrzanych o kontakty z partyzantką. W tym samym miesiącu za zabicie niemieckiego żołnierza przez nieznaną sprawców - spacyfikowano wsie Tuliczewo i Nowosady, paląc je wraz z ludnością. W okresie maj-czerwiec 1943 r. policja białoruska aresztowała w rejonie Baranowicz ponad 100 Polaków pod absurdalnym zarzutem sprzyjania komunizmowi - i bez sądu rozstrzelała ich. W odwecie za napady partyzantki sowieckiej Niemcy spalili kilka wsi w rejonie Świtezi (pow. Nowogródek). W Nieświeskiem Niemcy spacyfikowali między innymi dwie duże wsie - Kołki oraz położoną tuż przy starej granicy z ZSRS Sitnicę, w której zginęło blisko 400 osób (tak ludność płaciła za beztróskę partyzantów sowieckich, którzy stale nachodzili te miejscowości, później zaś nie zamierzali stawać w ich obronie). W kwietniu 1944 r. żandarmeria niemiecka i policja białoruska spacyfikowały wieś Przewółka pod Horodyszczem (zginęło ponad 100 osób). W lipcu 1944 r., tuż przed ewakuacją niemieckich sił okupacyjnych, rozstrzelano w Słonimiu ponad 100 aresztowanych cztery dni wcześniej Polaków (wymordowano ich koło Pietralewicz, w miejscu straceń jeszcze z 1942 r.). 6. lipca 1944 r. rosyjskie oddziały SS w służbie niemieckiej przeprowadziły pacyfikację północnej części powiatu słonimskiego (zginęło wówczas, jak się ocenia, 150 Polaków z Rohotnej, Nowosiótek i Sanników).

Osobną kartą martyrologii wsi na kresach północno-wschodnich była zbrodniacza działalność partyzantki sowieckiej, która realizując sowieckie interesy państwowe przygotowywała ten teren do ponownej, tym razem trwałej, aneksji przez ZSRS. Czerwone oddziały traktowały miejscową ludność jak mieszkanców terytorium podbitego, bezlitośnie eksploatując je, a także rozprawiając się ze wszystkimi wspierającym polski konspiracyjny ruch

niepodległościowy lub podejrzanym o sympatię do państwa polskiego. Dr Zygmunt Boradyn (historyk z Mińska Białoruskiego) ocenia, iż w latach 1942-1944 w wyniku działań partyzantki sowieckiej tylko na Nowogródzczyźnie zginęło co najmniej dwa tysiące Polaków, głównie mieszkańców wsi. Kogo bolszewicy nie mogli dopaść od razu – umieszczali na listach SOE (socjalno opasnowo elementa – społecznie niebezpiecznego elementu, przewidzianego w przyszłości do aresztowania przez NKWD). Niszczono obiekty, często o wartości historycznej, związane z państwem polskim i religią katolicką (sowieccy partyzanci palili polskie dwory, szkoły oraz kościoły).

Ulotka antysowiecka z 1945 r.

[ze zbiorów IPN].

Ulotka antysowiecka z 1945 r.

[ze zbiorów IPN].

8 maja 1943 r. brygada im. Stalina spacyfikowała miasteczko Naliboki (zabito 130 Polaków), w tym samym miesiącu spalono gminną osadę Derewno. W styczniu 1944 r. oddziały sowieckie z Puszczy Rudnickiej spacyfikowały wieś Koniuchy (zabito ponad 40 osób). 18 lutego 1944 r. oddziały sowieckie spacyfikowały wieś Prowżały (zabito 14 osób), 26 lutego 1944 r. brygada „Wpieriod” i oddział im. Czapajewa uderzyły na polskie wsie Izabelin, Kaczewo, Babińsk i Ługomowicze; miejscowości te zostały spalone, zginęło kilkudziesięciu mieszkańców (w obronie pacyfikowanych osad wystąpiły placówki AK staczając krwawą walkę z bolszewikami). W lutym i marcu 1944 r. bolszewicy zamordowali kilkadziesiąt osób na terenach położonych na południowy wschód od Lidy (głównie z rodzin, których synowie służyli w AK). W kwietniu 1944 r. bolszewicy zniszczyli polską wieś Szczepki pow. Stołpce (zabito i spalono kilkadziesiąt osób). 14 maja 1944 r. podczas napadu na kompanię I/78 pp AK kwaterującą w Kamieniu oddziały sowieckie spaliły 80% wspomnianej miejscowości i zamordowały kilkudziesięciu mieszkańców. 13 czerwca 1944 r. czerwoni partyzanci spacyfikowali trzy położone nad Niemnem wsie – Kupisk Lubczański, Kupisk Pierwszy i Kupisk Kazionny (spalono blisko 500 gospodarstw i zabito nieustaloną liczbę mieszkańców).

Wejście armii sowieckiej na północno-wschodnie tereny Rzeczypospolitej Polskiej nie stanowiły dla ich mieszkańców „wyzwolenia”, lecz jedynie zmianę okupanta. Niszcząc polski ruch niepodległościowy Wojska Wewnętrzne NKWD stosowały masowe represje, które w największym stopniu uderzały w wieś, podstawową bazę kresowej AK. Podczas

poszczególnych operacji sowieci potrafili aresztować po kilka tysięcy ludzi (których w większości czekała zsyłka do łagrów). Jeden z organizatorów polskiego oporu na Nowogródczyźnie, por. Stanisław Szabunia „Licho”, oceniał, iż w wyniku działań pacyfikacyjnych jednej tylko dywizji WW NKWD w okresie wrzesień – listopad 1944 r. poniosło śmierć 9 821 osób, w większości mieszkańców wsi (dane z meldunku wywiadu AK - nie licząc wywiezionych do łagrów lub uprowadzonych do wojska). Np. w dniach 15 marca – 12 kwietnia 1945 r. podczas operacji prowadzonej w obwodach Grodzieńskim i mołodeczkańskim przez 6 i 10 dywizję WW NKWD aresztowano 2783 i 4462 osoby (na miejscu zastrzelono 109 osób). Podczas działań WW NKWD dokonywane były pacyfikacje połączone z niszczeniem całych wiosek (np. Ławże, Okolica, Juszkewicze, Klukowicze, Kołodziszki, Grodzie, Bobrowicze). Zarządzony bezprawny pobór do armii sowieckiej ogołocił wieś z kolejnych tysięcy ludzi, pognanych na pierwszą linię frontu. Ogłoszona w 1945 r. „repatriacja” spowodowała, iż kilkaset tysięcy mieszkańców obu województw musiało porzucić swą ojcowiznę, uchodząc za jałtańską granicę. Ci, którzy zostali na Ziemiach Utraconych, pomimo zacieklego oporu ostatnich grup samoobrony poakowskiej (w zorganizowanej formie do 1949 r.!) zostali ograbieni z ojcowizny, zapędzeni do kołchozów i zamienieni w niewolników XX wieku. Struktura dawnej polskiej wsi kresowej uległa na przestrzeni dziesięcioleci rządów rosyjskich, a potem białoruskich, daleko posuniętej przebudowie ekonomicznej i narodowościowej (stale pogłębiający się proces rusyfikacji, ostatnio – w mniejszym stopniu – także białorutenizacji, zniknięcie z krajobrazu kresowego gospodarstw indywidualnych, ostatnio zaś „starzenie się” wsi, połączone z masową ucieczką młodzieży do miast).

Kazimierz Krajewski

Instytut Pamięci Narodowej

Oddział w Warszawie

LEKCJE MUZEALNE

BAZA WIEDZY

AKTUALNOŚCI

[Obchody 76 rocznicy pacyfikacji Michniowa](#)

WIĘCEJ WIĘCEJ

Wystawa "817. Poznaj tę historię"

WIĘCEJ WIĘCEJ

5 września odbyło się otwarcie ścieżki edukacyjno-historycznej Leśna Droga Krzyżowa

WIĘCEJ WIĘCEJ

Muzeum Gross-Rosen w Rogoźnicy we wrześniu prezentować będzie wystawę Mauzoleum Martyrologii Wsi Polskich w Michniowie

WIĘCEJ WIĘCEJ

817. Poznaj tę historię - wystawa w Muzeum Duląg 12.1 VIII - 4 IX

WIĘCEJ WIĘCEJ

75 rocznica pacyfikacji Michniowa

[WIĘCEJ WIĘCEJ](#)

[Obchody Dnia Walki i Męczeństwa Wsi Polskiej oraz 75. Rocznicy Pacyfikacji Wsi Michniów](#)

[WIĘCEJ WIĘCEJ](#)

[74 rocznica pacyfikacji Michniowa](#)

[WIĘCEJ WIĘCEJ](#)

[73. rocznica pacyfikacji Michniowa](#)

[WIĘCEJ WIĘCEJ](#)

[72. rocznica pacyfikacji Michniowa](#)

[WIĘCEJ WIĘCEJ](#)

